

Л. О. Котлова
*кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти,*
О. С. Білявська
*здобувачка вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
(місто Житомир)*

ЗМІСТ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИХ ПРОГРАМ ЩОДО РОЗВИТКУ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Проблема розвитку словникового запасу в молодших школярів з мовленнєвими порушеннями є однією з ключових у сучасній логопедії та спеціальній педагогіці. Українські науковці (В. В. Тарасун, С. П. Миронова, А. А. Колупаєва, М. К. Шеремет) зазначають, що недостатня сформованість лексичної системи у дітей з мовленнєвими порушеннями негативно позначається на успішності навчання, розумінні навчальних інструкцій, формуванні читацьких і письмових навичок [3; 4; 6; 7]. Дослідження Н. В. Гавриш, Н. С. Жукової доводять, що цілеспрямована корекційно-розвиткова робота над словником сприяє не лише мовленнєвому, а й загальному психічному розвитку дитини [1].

В умовах реалізації інклюзивної освіти, відповідно до положень Закону України «Про освіту» (2017) та Концепції розвитку інклюзивного навчання, особливої актуальності набуває створення системних корекційно-розвиткових програм, спрямованих на збагачення, уточнення та активізацію словникового запасу молодших школярів з мовленнєвими порушеннями. Саме своєчасна й науково обґрунтована логопедична допомога забезпечує підвищення рівня навчальної успішності, комунікативної компетентності та соціальної адаптації дітей [2; 5].

Мета – окреслити зміст та структурні компоненти корекційно-розвиткових програм, спрямованих на формування й активізацію словникового запасу молодших школярів з мовленнєвими порушеннями.

Теоретико-методологічні засади програм ґрунтуються на принципах системності, поетапності, індивідуалізації, комунікативної спрямованості, діяльнісного підходу та врахування структури мовленнєвого дефекту.

1. Структура корекційно-розвиткової програми передбачає:

- діагностичний етап (визначення рівня сформованості пасивного й активного словника);
- планувальний етап (добір лексичних тем і методів роботи відповідно до особливостей дитини);
- корекційно-розвитковий етап (системна робота над збагаченням, уточненням та активізацією словника);
- контрольний етап (оцінювання динаміки мовленнєвого розвитку).

2. Змістовий компонент корекційно-розвиткових програм передбачає системну, поетапну та цілеспрямовану роботу над формуванням, уточненням, збагаченням і активізацією словникового запасу з урахуванням структури мовленнєвого порушення, вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів.

1. Формування та збагачення предметного словника

Робота спрямована на засвоєння назв:

- предметів найближчого оточення (шкільне приладдя, одяг, посуд, транспорт тощо);
- явищ природи;
- професій;
- частин тіла;
- предметів і понять навчальної тематики.

Передбачає не лише введення нових слів, а й формування чіткого зв'язку між словом і предметом (образом), уточнення вимови, закріплення через різні види діяльності (опис, порівняння, групування).

2. Уточнення та диференціація лексичних значень

Особлива увага приділяється:

- розмежуванню близьких за значенням слів;
- уточненню багатозначних слів;
- подоланню семантичних неточностей;
- усуненню вербальних парафазій.

Робота здійснюється через аналіз ознак предметів, встановлення родовидових зв'язків, визначення істотних і неістотних характеристик.

3. Формування узагальнювальних понять

Діти вчать:

- об'єднувати предмети за спільними ознаками;
- встановлювати категоріальні зв'язки («меблі», «фрукти», «транспорт»);
- розуміти і вживати родові поняття;
- будувати ієрархічні лексичні структури.

Цей напрям сприяє розвитку словесно-логічного мислення та систематизації знань.

4. Розвиток словотворчих умінь

Передбачає формування навичок:

- утворення зменшено-пестливих форм;
- утворення прикметників від іменників;
- утворення дієслів від інших частин мови;
- використання префіксів і суфіксів.

Робота над словотворенням активізує мовленнєву творчість і сприяє розширенню активного словника.

5. Формування синонімічних, антонімічних та тематичних рядів

Зміст програми включає:

- добір синонімів для уникнення лексичних повторів;
- формування антонімічних пар;

- встановлення асоціативних і тематичних зв'язків;
- роботу з прикметниками та прислівниками для збагачення мовлення.

Це забезпечує точність і виразність мовлення.

6. Розвиток дієслівного словника

Особлива увага приділяється:

- розширенню словника дій;
- диференціації близьких за значенням дієслів;
- формуванню часових форм;
- узгодженню дієслів із підметом.

Активний розвиток дієслівного словника є важливим для побудови граматично правильних речень.

7. Формування лексико-граматичних категорій

Програма передбачає:

- узгодження слів у роді, числі, відмінку;
- вживання прийменників;
- формування граматичних форм;
- розвиток структури речення.

Робота над лексико-граматичною стороною мовлення забезпечує інтеграцію словникового розвитку з граматичною правильністю висловлювання.

8. Активізація словника у зв'язному мовленні

Засвоєна лексика закріплюється через:

- складання описових і сюжетних розповідей;
- переказ текстів;
- складання діалогів;
- рольові ігри.

Це сприяє переходу слів із пасивного словника в активний та забезпечує комунікативну спрямованість корекційної роботи.

3. Методи і прийоми роботи включають:

• використання наочності (предметні та сюжетні картинки, моделі, схеми);

- дидактичні ігри та вправи лексичного спрямування;
- складання словосполучень і речень із новими словами;
- роботу над текстом (переказ, доповнення, добір заголовків);
- інтеграцію мовленнєвих вправ у навчальні предмети.

2. Ефективність програм підвищується за умов:

• міждисциплінарної взаємодії вчителя-логопеда, вчителя початкових класів і батьків;

- створення мовленнєво збагаченого освітнього середовища;
- систематичного повторення й закріплення лексичного матеріалу в різних видах діяльності.

Корекційно-розвиткові програми з розвитку словникового запасу молодших школярів з мовленнєвими порушеннями мають комплексний і поетапний характер. Їх зміст спрямований на збагачення, уточнення та

активізацію лексики, формування лексико-граматичних узагальнень і розвиток комунікативної компетентності. Системна реалізація таких програм забезпечує підвищення рівня мовленнєвого розвитку та успішну адаптацію дітей до освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Жукова Н. С., Мастюкова Є. М., Філічева Т. Б. Логопедія. Подолання загального недорозвитку мовлення у дошкільників. Київ : Освіта, 1998. 320 с.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 02.03.2026).
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
4. Миронова С. П. Логопедія : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. 320 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 02.03.2026).
6. Тарасун В. В. Психолого-педагогічні основи розвитку і соціалізації дітей з особливими потребами : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 376 с.
7. Шеремет М. К. Сучасні підходи до корекції мовленнєвих порушень у дітей : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 304 с.